

Με τη Φιλίστα στο αρχαίο θέατρο Γιτάνων

Οδηγός για τον εκπαιδευτικό

Γενική εποπτεία - Επιστημονική επιμέλεια: Δρ Γεωργία Πλιάκου

Γενικός συντονισμός έργου: Θεοδώρα Λάζου

Κείμενα: Γεωργία Πλιάκου, Αντωνία Τζωρτζάτου, Θεοδώρα Λάζου, Ευτυχία Παρισσοπούλου

Φωτογραφίες-Σχέδια: Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας

Φωτογραφία σελ. 22: ©ΥΠΠΟ-Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων/ΟΔΑΠ

Γραφιστική επιμέλεια: KLAB ARCHITECTURE AND DESIGN EE

Χαρά Μαραντίδου, Φανή Περώνη Χαλκιά

Ομάδα Επίβλεψης Συγχρηματοδοτούμενης Πράξης:

Δρ Γεωργία Πλιάκου

Θεοδώρα Λάζου

Αντωνία Τζωρτζάτου

Βασιλική Λάμπρου

Άννα Μηνά

ISBN: 978-618-84305-3-2

© Υπουργείο Πολιτισμού. Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας

Ηγουμενίτσα 2023

Το παρόν έντυπο με τίτλο «Με τη Φιλίστα στο αρχαίο θέατρο Γιτάνων. Οδηγός για τον εκπαιδευτικό» σχεδιάστηκε στο πλαίσιο της ομότιπλης πράξης με κωδικό MIS 5073444 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020»

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εισαγωγή

Η επιλογή του θέματος του εκπαιδευτικού προγράμματος «Με τη Φιλίστα στο αρχαίο θέατρο Γιτάνων» καθορίστηκε από τη σπουδαιότητα του ίδιου του μνημείου, καθώς πρόκειται για το μοναδικό αρχαίο θεατρικό οικοδόμημα και συγχρόνως το πλέον αναγνωρίσιμο μνημείο στη Θεσπρωτία, το οποίο πρόσφατα αποκαταστάθηκε και αποδόθηκε στο κοινό.

Έναυσμα και πηγή έμπνευσης για τον κεντρικό θεματικό πυρήνα και την επιλογή του τίτλου της εκπαιδευτικής δράσης αποτέλεσε ένα ιδιαίτερα εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του θεάτρου, η αναγραφή πολυάριθμων γυναικείων ονομάτων στις επιγραφές που είναι χαραγμένες στα εδώλιά του.

Σκοπός του προγράμματος είναι η γνωριμία των μαθητών με το αρχαίο θέατρο και η κατανόηση της λειτουργίας του. Μέσα από τα παιδαγωγικά εργαλεία και τις δραστηριότητες του προγράμματος, επιδιώκεται οι μαθητές να ανακαλέσουν στη μνήμη τους προηγούμενες γνώσεις για τη γένεση της θεατρικής πράξης, να γνωρίσουν τη μορφή και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του θεατρικού οικοδομήματος και να κατανοήσουν τη διττή λειτουργία του ως χώρου διδασκαλίας αρχαίου δράματος και χώρου συνελεύσεων της πόλης αλλά και του Κοινού των Θεσπρωτών και των Ηπειρωτών.

Στους κύριους στόχους περιλαμβάνεται παράλληλα η ανάδειξη της σημασίας των χαραγμένων στα εδώλια επιγραφών που αφορούν σε πράξεις απελευθέρωσης δούλων από τους κυρίους τους. Πέραν της γνωριμίας με εκατοντάδες ανθρωπωνύμια αρχαίων Θεσπρωτών, ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η αναγραφή γυναικείων ονομάτων ως κατόχων δούλων (Ματερίνα, Δαμοξένα, Φιλίστα, κ.α.), που μαρτυρά τον ενισχυμένο ρόλο της γυναίκας στη Θεσπρωτία κατά τους ελληνιστικούς χρόνους.

Επιδίωξη του προγράμματος αποτελεί επίσης η καλλιέργεια θετικής στάσης ως προς την τοπική ιστορία, μέσα από τη βιωματική επαφή και εξοικείωση με τα ίδια τα τεκμήρια της ιστορίας (μνημεία, υλικά κατάλοιπα) και κατ' επέκταση η ευαισθητοποίηση των μαθητών σε θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ναός
Παρθένου

Αγορά

Θέατρο

Πρυτανείο

Η αρχαία πόλη των Γιτάνων

Η αρχαία πόλη των Γιτάνων βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της Θεσπρωτίας, σε μικρή απόσταση από τα ελληνοαλβανικά σύνορα. Εκτείνεται στις υπώρειες του βουνού της Βρυσέλλας, σε μια περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, στον κάτω ρου του ποταμού Καλαμά (αρχαίος Θύαμις), ο οποίος περιβάλλει τον αρχαίο οικισμό από τις τρεις πλευρές του. Το όνομα της πόλης, Γίτανα, αναγράφεται σε πήλινα σφραγίσματα που βρέθηκαν στο οικοδόμημα του Πρυτανείου - Αρχείου και σε αναθηματική επιγραφή από τον ναό της Παρθένου. Παλαιότερα πιστευόταν ότι η επιγραφή ΓΙΤΑΝΑ αποτελεί δωρικό τύπο του ονόματος Γιτάνη.

Σύμφωνα με τα έως τώρα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας, τα Γίτανα ιδρύθηκαν γύρω στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. Επιγραφή απελευθέρωσης δούλου με αναφορά στον προσάτη, που ήταν ο επώνυμος άρχοντας, η μαρτυρία του Ρωμαίου ιστορικού Λίβιου για συγκέντρωση εκπροσώπων των Ηπειρωτών στα Γίτανα, βάρθρα σπουδαίων αναθημάτων στην πρόσοψη της στοάς της Αγοράς, αλλά και το σημαντικότερο δημόσιο αρχείο της πόλης που αντιπροσωπεύεται από περίπου 3.000 πήλινα σφραγίσματα για την επικύρωση εγγράφων, μαρτυρούν ότι τα Γίτανα υπήρξαν πολιτικό κέντρο των Θεσπρωτών. Θεωρείται επίσης πολύ πιθανόν η πόλη να φιλοξενούσε και συνελεύσεις του Κοινού των Ηπειρωτών, το διευρυμένο ομοσπονδιακό κράτος, το οποίο συγκρότησαν τα Ηπειρωτικά έθνη μετά την κατάλυση της βασιλείας στην Ήπειρο το 232/231 π.Χ.

Ο οικισμός προστατευόταν με ισχυρή οχύρωση και διέθετε οργανωμένο πολεοδομικό σύστημα. Οι δρόμοι, με χωμάτινο ή λιθόστρωτο δάπεδο, ήταν ευθύγραμμοι και διασταυρώνονταν κάθετα μεταξύ τους σχηματίζοντας επιμήκεις οικοδομικές νησίδες. Σε κάθε νησίδα, ανάλογα με το μήκος της, υπήρχαν δύο ή και περισσότερα κτήρια, ενώ μεγαλύτερου μεγέθους οικοδομήματα, δημόσια ή ιδιωτικά, μπορεί να καταλάμβαναν μια ολόκληρη νησίδα.

Τα δημόσια οικοδομήματα, όπως το Πρυτανείο – Αρχείο, η Αγορά, το ιερό του Απόλλωνα Αγυιέα και οι ναοί της Θέμιδας και της Παρθένου, συγκεντρώνονται στο δυτικό τμήμα της πόλης. Εξωτερικά των τειχών βρίσκεται το θέατρο.

Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση της Ηπείρου το 168 π.Χ., τα Γίτανα εξακολούθησαν να κατοικούνται. Τα ευρήματα από τη στοά της Αγοράς βεβαιώνουν μια ζωνή εμπορική δραστηριότητα τους δύο τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες, αλλά και λατρευτικά οικοδομήματα, όπως ο ναός της Παρθένου, συνέχισαν να λειτουργούν έως τις τελευταίες δεκαετίες του 1ου αι. π.Χ., οπότε φαίνεται ότι η πόλη εγκαταλείφθηκε οριστικά.

Το θέατρο. Ιστορία της έρευνας

Οι αρχαίοι ιστορικοί Πολύβιος και Λίβιος μνημονεύουν στα κείμενά τους γεγονότα που διαδραματίστηκαν στα Γίτανα τις παραμονές της ρωμαϊκής κατάκτησης της Ηπείρου, χωρίς ωστόσο να παραθέτουν κάποια περιγραφή της πόλης ή των οικοδομημάτων της. Ξένοι περιηγητές που επισκέφθηκαν την Ήπειρο τον 19ο αιώνα αλλά και Έλληνες λόγιοι της ίδιας περιόδου αναφέρονται στην πόλη των Γιτάνων, στα επιβλητικά τείχη της και τις μνημειακές πύλες της. Για πρώτη φορά το θέατρο αναφέρεται από τον βρετανό ιστορικό Nicholas Hammond στο βιβλίο του Epirus (1967), ενώ λεπτομερέστερη περιγραφή περιλαμβάνει η μονογραφία για την αρχαία Θεσπρωτία (1970) του Ηπειρώτη αρχαιολόγου Σωτήρη Δάκαρη.

Η συστηματική ανασκαφική έρευνα στην πόλη και το θέατρο ξεκίνησε τη δεκαετία του 1990 από την αρχαιολόγο Καλλιόπη Πρέκα-Αλεξανδρή, τότε Διευθύντρια της Η΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κέρκυρας-Θεσπρωτίας. Η αρχαιολογική έρευνα συνεχίζεται από την ίδια σχεδόν αδιάλειπτα έως σήμερα.

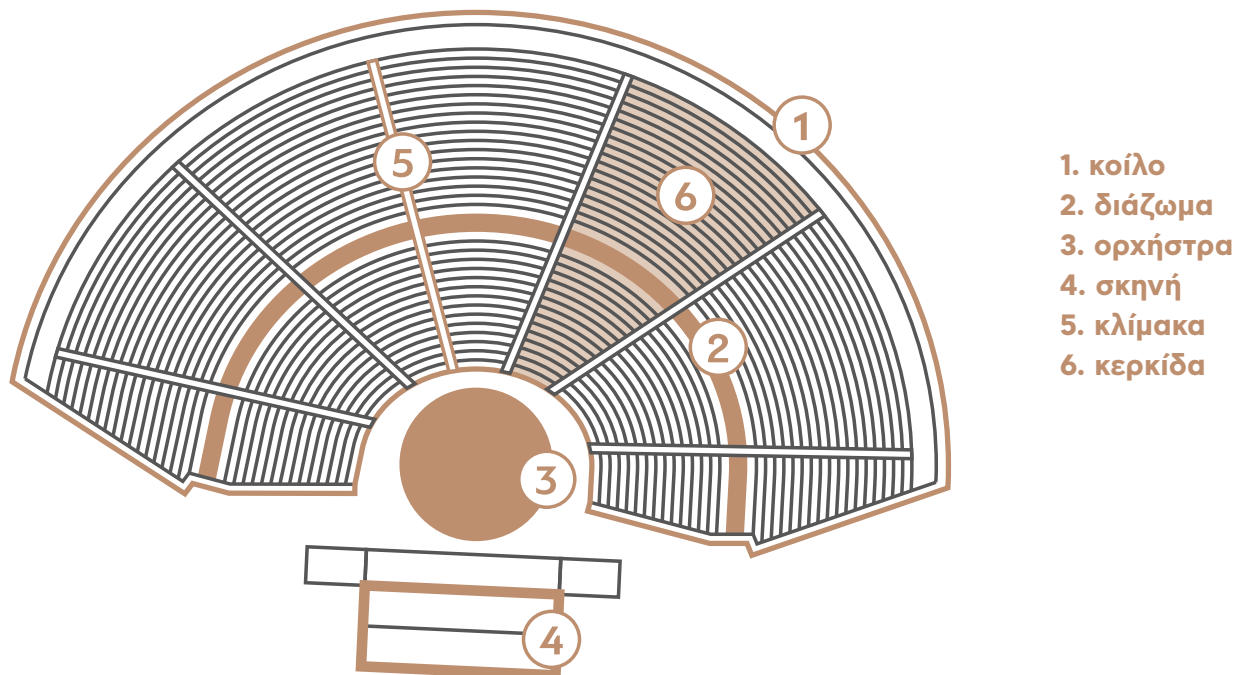

Η μορφή του θεάτρου

Το θέατρο των Γιτάνων κτίστηκε τον 3ο αι. π.Χ., την ίδια δηλαδή εποχή που κατασκευάστηκαν και άλλα ελληνιστικά θέατρα της Ηπείρου, όπως της Δωδώνης και της Κασσώπης. Για τη θέση του επιλέχθηκε μια φυσική κοιλότητα στην πλαγιά βραχώδους λόφου, στο βορειοδυτικό άκρο της πόλης. Από τις θέσεις τους οι θεατές θα αντίκριζαν τον πλωτό κατά την αρχαιότητα ποταμό Καλαμά (αρχαίος Θύαμις), από όπου υπήρχε άμεση πρόσβαση για όσους έφθαναν στην πόλη δια της ποτάμιας οδού. Μολονότι το θέατρο βρισκόταν εξωτερικά των τειχών, ένας ξεχωριστός βραχίονας της οχύρωσης, που έφθανε ως την κοίτη του ποταμού διαμορφώνοντας πύργο, διασφάλιζε τον έλεγχο και την προστασία του από εχθρικές επιδρομές.

Πέραν της διδασκαλίας αρχαίου δράματος, στο θέατρο πιθανότατα γίνονταν και πολιτικές συγκεντρώσεις, οι συνελεύσεις της πόλης αλλά και του Κοινού των Θεσπρωτών και των Ηπειρωτών. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ρωμαίου ιστορικού Λίβιου (42.37.4), τις παραμονές του τρίτου Μακεδονικού πολέμου, εκπρόσωποι των Ρωμαίων συγκάλεσαν συνέλευση των Ηπειρωτών στα Γίτανα, προκειμένου να τους προσεταιριστούν ως συμμάχους εναντίον των Μακεδόνων. Λόγω και της απουσίας βουλευτηρίου, έχει θεωρηθεί πολύ πιθανόν η συνέλευση να πραγματοποιήθηκε στο θέατρο της πόλης.

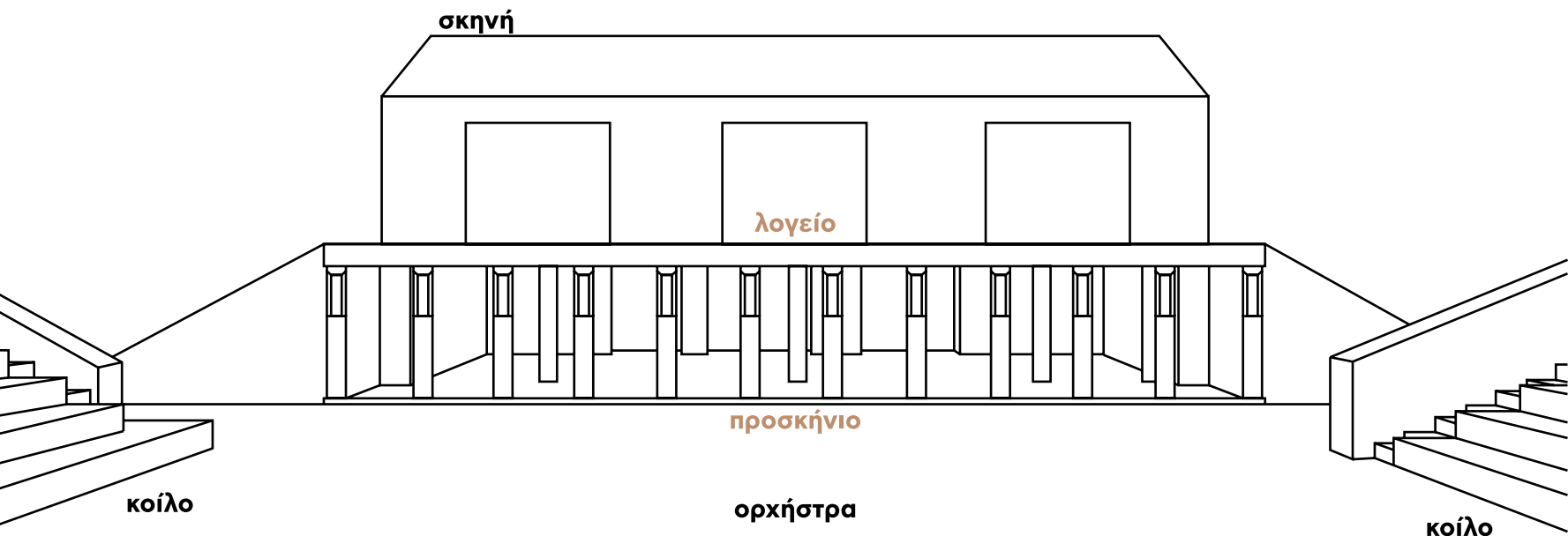
Το θεατρικό οικοδόμημα των Γιτάνων ακολουθεί τη μορφή όλων των αρχαίων ελληνιστικών θεάτρων που έχουν τρία βασικά αρχιτεκτονικά μέρη: την ορχήστρα, τη σκηνή και το κοίλο.

Η ορχήστρα (από το ρήμα «ορχούμαι» που σημαίνει χορεύω) είναι ο επίπεδος κυκλικός χώρος στο κέντρο του θεατρικού οικοδομήματος. Στον χώρο αυτό κινούνταν κατά τη διάρκεια των παραστάσεων ο χορός. Στο μέσον της θα βρισκόταν η θυμέλη, βωμός αφιερωμένος στον θεό Διόνυσο.

Η σκηνή ήταν ένα δώροφο ορθογώνιο στεγασμένο οικοδόμημα, που βρισκόταν πίσω από την ορχήστρα. Χρησιμοποιούνταν για την προετοιμασία των υποκριτών αλλά και ως σκηνικό των παραστάσεων. Στην πρόσοψή της βρισκόταν το προσκήνιο, μια ανοιχτή στοά διαμορφωμένη με λίθινους ημικίονες. Οι υποκριτές στέκονταν και απήγγειλαν από υπερυψωμένο πατάρι, το λογείο, που στην πραγματικότητα ήταν η στέγη του προσκηνίου. Βρισκόταν μπροστά από τον δεύτερο όροφο της σκηνής και οι υποκριτές ανέβαιναν σε αυτό από ράμπες που υπήρχαν στις δύο πλευρές του.

Το κοίλο είναι το τμήμα του θεάτρου που διαμορφώνεται αμφιθεατρικά μπροστά στην ορχήστρα και προοριζόταν για τους θεατές. Στα Γίτανα έχει 29 σειρές λίθινων εδωλίων (καθισμάτων) και χωρίζεται με έναν οριζόντιο διάδρομο, το διάζωμα, σε δύο τμήματα, το άνω και το κάτω κοίλο. Επτά ή οκτώ κλίμακες, δηλαδή σκάλες, το διαιρούν ακτινωτά σε επτά κερκίδες. Τα ακραία τμήματα του κοίλου συγκρατούν ισχυροί αναλημματικοί τοίχοι και υπολογίζεται ότι είχε χωρητικότητα περίπου 4.000 θεατών.

Αναστηλωτικές εργασίες

Ήδη πριν από την έναρξη των ανασκαφικών ερευνών, ο Nicholas Hammond που επισκέφθηκε τα Γίτανα τη δεκαετία του 1960, έκανε λόγο για ένα θέατρο με διασκορπισμένα εδώλια και τοίχους στήριξης του κοίλου που είχαν καταρρεύσει. Η ανασκαφή που ακολούθησε αρκετά χρόνια αργότερα αποκάλυψε, εκτός από την αρχιτεκτονική μορφή του μνημείου, και τα σοβαρά του προβλήματα. Μεγάλος αριθμός εδωλίων είχε κυλήσει προς τα χαμηλότερα τμήματα του κοίλου, ένα μέρος του αρχαίου υλικού είχε χαθεί, ενώ τα εδώλια παρουσίαζαν σε μεγάλο βαθμό διαμπερείς θραύσεις και ρωγμές. Η κακή κατάσταση διατήρησης του θεάτρου οφειλόταν, σύμφωνα με τα πορίσματα εξειδικευμένων μελετών, σε υποχωρήσεις και ολίσθηση του υπεδάφους λόγω της δράσης των υπόγειων υδάτων.

Προκειμένου να διασωθεί το μνημείο, ξεκίνησε το 2015 το έργο της αποκατάστασης και ανάδειξης του αρχαίου θεάτρου με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού και χρηματοδότηση από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ήπειρος 2014-2020». Στην πρώτη φάση των εργασιών που ολοκληρώθηκαν στο τέλος του 2019, αποκαταστάθηκαν οι κεντρικές κερκίδες στο χαμηλότερο τμήμα του κοίλου, με τη μετακίνηση των εδωλίων στο εργαστήριο, τη συγκόλληση, συντήρηση και επανατοποθέτηση στην αρχική τους θέση.

Οι απελευθερωτικές επιγραφές του θεάτρου

Το πλέον εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του θεάτρου των Γιτάνων είναι οι επιγραφές ονομάτων χαραγμένες στα μέτωπα των περισσότερων εδωλίων, που δηλώνουν πράξεις απελευθέρωσης δούλων από τους κυρίους τους. Απαντώνται περισσότερα από 150 ονόματα, ανδρικά και γυναικεία, όπως Αλέξανδρος, Νικάνωρ, Μενέδαμος, Τιμόδαμος, Κέφαλος, Φαλακρίων, Χαροπίδας, Νικόστρατος, Δαμοξένα, Ματερίνα, Φιλίστα, Δαμονόα, Σατύρα, κ.α.

Τα ονόματα των κυρίων – ιδιοκτητών που κάνουν την απελευθέρωση είναι γραμμένα στην ονομαστική, ενώ των δούλων που απελευθερώνονται σε αιτιατική πτώση. Ως ρήμα, το οποίο παραλείπεται, εννοείται το ηλευθέρωσε/αν ή απηλευθέρωσε/αν ή αφήκε/αν ελεύθερον/ους. Στις επιγραφές δεν αναγράφονται ούτε πατρωνυμικά ούτε εθνικά, ενώ δεν αναφέρονται ονόματα μαρτύρων που συνήθως παρίσταντο για την επικύρωση των απελευθερωτικών πράξεων.

Κάθε επιγραφή καταλαμβάνει το μέτωπο ενός εδωλίου και εκτείνεται σε έναν ή περισσότερους στίχους (γραμμές). Συνήθως ένας κύριος ή κυρία απελευθερώνει έναν δούλο ή δούλη. Άλλοτε έχουμε περισσότερα ονόματα, έως και έξι, ανδρικά και γυναικεία που συμμετέχουν στην απελευθέρωση και πρόκειται για συγγενείς ή μέλη της ίδιας οικογένειας που έχουν στη συνιδιοκτησία τους το πρόσωπο που απελευθερώνουν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, σε συνεχόμενα εδώλια μιας κερκίδας βρίσκουμε ονόματα κυρίων να επαναλαμβάνονται σε διαφορετικής σύνθεσης επιγραφές, με διαφοροποιήσεις ως προς το όνομα του δούλου και των συνιδιοκτητών. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει, μεταξύ άλλων, ότι υπήρχαν και ιδιαίτερα εύπορες οικογένειες που διέθεταν πολλούς δούλους.

Απελευθερωτικές επιγραφές χαραγμένες στα εδώλια ή στους τοίχους των παρόδων συναντούμε επίσης στο αρχαίο θέατρο του Βουθρωτού στο βορειότερο τμήμα της αρχαίας Ηπείρου (σήμερα στη νότια Αλβανία) και στο θέατρο των Οινιαδών στην Αιτωλοακαρνανία.

Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο η απελευθέρωση μεμονωμένων δούλων από τους κυρίους τους συχνά γινόταν από ειλικρινή φιλαλληλία, ως ανταμοιβή για τις πιστές υπηρεσίες που είχαν προσφέρει, ή και για άλλους λόγους. Την απελευθέρωση επέβαλλαν συχνά πολεμικές συγκυρίες και γίνονταν μαζικές απελευθερώσεις προκειμένου οι δούλοι να χρησιμοποιηθούν ως στρατιώτες. Για τις επιγραφές του θεάτρου των Γιτώνων η έλλειψη πληροφοριών δημιουργεί ερωτηματικά ως προς τους λόγους των απελευθερώσεων. Για τη χάραξη των επιγραφών φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκαν διάφοροι χαρακτές και ενδεχομένως δεν τοποθετούνται όλες την ίδια χρονική περίοδο. Ορισμένες από τις απελευθερώσεις ίσως να σχετίζονται με τις αποφάσεις της συνέλευσης του 172 π.Χ. που έλαβε χώρα στα Γίτανα κατά την οποία αποφασίστηκε η αποστολή 400 ανδρών ως φρουράς στην Ορεστίδα, περιοχή φύλου που κατοικούσε στα όρια Μακεδονίας και Ηπείρου. Δεδομένης της γειτνίασης του θεάτρου με το κτήριο του Πρυτανείου, όπου στεγαζόταν και το Αρχείο της πόλης είναι, επίσης, πιθανόν τα πρωτότυπα των απελευθερωτικών πράξεων να τηρούνταν σε έγγραφα σε πάπυρο, τα οποία σήμερα δεν σώζονται.

Σε κείμενα απελευθερωτικών επιγραφών που έχουν βρεθεί στη Δωδώνη και στο Βουθρωτό αναφέρεται συχνά ως λόγος απελευθέρωσης δούλων η «ατεκνία» («κατά τόν τῶν ἀτέκνων νόμον»). Έχουν προταθεί διάφορες υποθέσεις για τη σημασία του συγκεκριμένου νόμου, ο οποίος δεν απαντάται αλλού. Μεταξύ άλλων, θρησκευτικές ανησυχίες μπορούν να εξηγήσουν την ύπαρξη ενός τέτοιου νόμου, αν θεωρηθεί ότι η ατεκνία ήταν θεϊκή κατάρα και η απελευθέρωση των δούλων και αφιέρωσή τους σε κάποια θεότητα ήταν ένα μέσο για να την εξευμενίσουν. Άλλη υπόθεση συσχετίζει τις απελευθερώσεις που επικαλούνται την ατεκνία με την υιοθεσία των απελεύθερων.

Ένας όρος που συνόδευε συχνά την απελευθέρωση δούλων στην αρχαία Ελλάδα και που τον συναντάμε και σε επιγραφές από το γειτονικό Βουθρωτό, είναι εκείνος της «παραμονής». Με τον όρο αυτό οι δούλοι υποχρεώνονταν να παραμείνουν με τους πρώην κυρίους τους για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ή ως τον θάνατο των τελευταίων.

Η θέση της γυναίκας στην Ήπειρο

Η αναγραφή πολλών γυναικείων ονομάτων ως κυριών που απελευθερώνουν δούλους στο θέατρο των Γιτάνων συμπληρώνει γνωστές επιγραφικές μαρτυρίες που αναδεικνύουν την ιδιαίτερη κοινωνική θέση της γυναίκας στην αρχαία Ήπειρο. Σε αντίθεση με την Αθήνα των κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων, οι γυναίκες στην Ήπειρο διέθεταν δικαίωμα ιδιοκτησίας και μπορούσαν να αποφασίζουν μόνες τους για την απελευθέρωση δούλων χωρίς τη μεσολάβηση κάποιου κυρίου ή κηδεμόνα.

Οι αστές γυναίκες – πολίτες των Γιτάνων είχαν το δικαίωμα να λαμβάνουν αποφάσεις για τη διαχείριση της οικογενειακής περιουσίας και μπορούσαν να προβαίνουν σε απελευθέρωση δούλων, χωρίς το όνομά τους να συνοδεύεται, στην επιγραφή που μνημονεύει την πράξη, από το όνομα του συζύγου ή του πατέρα. Η ίδια ενισχυμένη κοινωνική θέση της γυναίκας είχε ήδη επισημανθεί χάρη σε ανάλογες απελευθερωτικές επιγραφές στο αρχαίο θέατρο του Βουθρωτού.

Οδηγίες για την εικονογραφημένη ιστορία

Η Ιστορία...πίσω από το εικονογραφημένο παραμύθι

«Με τη Φιλίστα στο αρχαίο θέατρο Γιτάνων».

Πρώτη μέρα στο σχολείο...

Η επίσκεψη μιας ομάδας μαθητών στο αρχαίο θέατρο Γιτάνων μετατρέπεται σε ένα νοερό ταξίδι στο παρελθόν. Μέσα από την αφήγηση δύο μαθητριών ξετυλίγεται η ιστορία της Φιλίστας και της Μέλισσας, της κυρίας και της αγαπημένης της δούλης, που έζησαν τον 2ο αι. π.Χ. στα Γίτανα, καλοχτισμένη, πολυπληθή και εύρωστη πόλη της αρχαίας Θεσπρωτίας.

Τα ονόματα των επιγραφών

Τα ονόματα των ηρώων της εικονογραφημένης ιστορίας είναι γραμμένα στα εδώλια του θεάτρου και σε μια λίθινη απελευθερωτική επιγραφή. Είναι δηλαδή πραγματικά ονόματα αρχαίων κατοίκων των Γιτάνων, κυρίων, κυριών και δούλων.

Η Φιλίστα και η πιστή της δούλη Μέλισσα

Τα ονόματα που επιλέχθηκαν για τους δύο κεντρικούς χαρακτήρες της ιστορίας είναι χαραγμένα σε εδώλιο στην 5η σειρά της 5ης κερκίδας του θεάτρου των Γιτάνων: ΦΙΛΙΣΤΑ ΜΕΛΙΣΣΑ[Ν]. Το όνομα Φιλίστα σε ονομαστική, ως κυρίας που απελευθερώνει μόνη της ή με άλλα μέλη της οικογένειάς της κάποιον δούλο ή δούλη, εμφανίζεται σε περισσότερα από δέκα εδώλια του θεάτρου, τέσσερα από τα οποία στην 5η σειρά της 5ης κερκίδας σε συνεχή διάταξη.

Τα ονόματα της Φιλίστας και της Μέλισσας επιλέχθηκαν επιπλέον γιατί αποτυπώνουν τα χαρακτηριστικά των ηρωίδων. Η Φιλίστα συνδέεται ετυμολογικά με τη φιλία, ενώ η Μέλισσα χαρακτηρίζεται από εργατικότητα και αφοσίωση.

ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΕΠΙΠΡΟ [Σ]
ΤΑΤΑ ΘΕΣΠΡΩΤΩΝ ΑΛΕ
ΞΑΝΔΡΟΥ ΙΕΡΕΟΣ ΔΕ ΦΥ
ΣΤΑΙΟΥ ΜΗΝΟΣ ΓΑΜΙΛΙ
ΟΥ ΑΦΗΚΕ ΞΕΝΥΣ ΝΙΚΑΝ
ΟΡΟΣ ΙΚΑΔΩΤΟΣ ΦΑΛΑΚ
ΡΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΚΑΙ ΑΝ
ΕΘΗΚΕ ΤΑΙ ΘΕΜΙΤΙ ΣΥΝ
ΕΥΔΟΚΟΥΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩ
ΝΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΑΝΟΡΟΣ [ΣΩ]Σ
[--] ΑΝΤΙΓΟΝ [---]

Ο Ξένυς και ο δούλος του Φάλακρος

Τα ονόματα των δύο χαρακτήρων αναγράφονται σε λίθινη στήλη με απελευθερωτικό ψήφισμα από την ευρύτερη περιοχή των Γιτάνων που χρονολογείται τον 4ο αι. π.Χ. Σύμφωνα με την επιγραφή, ο Ξένυς απελευθέρωσε τον δούλο του Φάλακρο. Η απελευθέρωση έλαβε χώρα το έτος κατά το οποίο προστάτης του Κοινού των Θεσπρωτών ήταν ο Αλέξανδρος και ιερέας της Θέμιδος, στην οποία αφιερώθηκε ο δούλος παρουσία μαρτύρων, ήταν ο Φυσταίος. Η επιγραφή εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηγουμενίτσας (αριθ. ευρ. ΘΕ 9290, ενότητα: Πολιτική οργάνωση).

Η Σατύρα και ο Νικόμαχος, γονείς του Ξένου

Τα δύο ονόματα μαζί με εκείνο της Φιλίστας συναντώνται σε επιγραφή στα εδώλια του θεάτρου ως κύριοι, πιθανότατα με συγγένεια μεταξύ τους ή μέλη της ίδιας οικογένειας, που απελευθερώνουν από κοινού μια δούλη.

ΣΑΤΥΡΑ ΣΩΣΤΡΑΤΟΣ ΝΙΚΟΜΑΧΟΣ ΦΙΛΙΣΤΑ ΛΑΙΔΑ

Ο Ζώπυρος και η Ευρυδίκη

Τα ονόματα εμφανίζονται σε επιγραφές στα εδώλια του θεάτρου των Γιτάνων σε αιτιατική πτώση, ως ονόματα δούλων που απελευθερώνονται.

ΤΡΑΥΛΙΣ ΕΥΡΥΔΙΚΑΝ
ΣΥΡΑ ΖΩΠΥΡΟΝ

Το όνομα Ζώπυρος και το θηλυκό του Ζωπύρα, που επίσης απαντά σε επιγραφές του θεάτρου, είναι κοινά ονόματα δούλων και φαίνεται ότι ήταν προσδιοριστικά του πυρόξανθου χρώματος της κόμης τους και ενδεχομένως της ξενικής καταγωγής τους.

Ποτέ δεν θα ξεχάσει εκείνο το πρώτο ταξίδι για τη νέα της πατρίδα...

Ως πατρίδα της Φιλίστας επιλέχθηκε η Πασσαρώνα, μία από τις σημαντικότερες πόλεις της Μολοσσίας κατά τις αρχαίες πηγές. Οι Μολοσσοί ήταν ένα από τα ισχυρότερα έθνη της αρχαίας Ηπείρου μαζί με τους Χάονες και τους Θεσπρωτούς και κατοικούσαν την περιοχή που σήμερα καταλαμβάνει η Π.Ε. Ιωαννίνων. Σύμφωνα με την έως τώρα ιστορική και αρχαιολογική έρευνα, η Πασσαρώνα θα πρέπει να ταυτίζεται με κάποιον από τους περιτειχισμένους οικισμούς της πεδιάδας των Ιωαννίνων.

Το εσωτερικό δεν διέφερε πολύ από το πατρικό της σπίτι...

Στα σπίτια της αρχαίας Ηπείρου, ένα ευρύχωρο κεντρικό δωμάτιο με μεγάλη εστία στο μέσον του, ο οίκος, αποτελούσε τον χώρο διημέρευσης και φιλοξενούσε τις περισσότερες δραστηριότητες της οικογένειας. Τα ευρήματα των ανασκαφών μαρτυρούν ότι, εκτός από το γνέσιμο και την ύφανση, εδώ γίνονταν το άλεσμα των δημητριακών, το μαγείρεμα και τα γεύματα. Ο οίκος επικοινωνούσε με μικρότερους βοηθητικούς χώρους, όπως το μαγειρείο και η αποθήκη, ενώ μια εσωτερική σκάλα οδηγούσε στον γυναικωνίτη και τα άλλα δωμάτια του ορόφου.

Μακάρι ο Απόλλωνας Αγυιάς να σας κρατάει δυνατούς...

Ο θεός Απόλλωνας λατρευόταν στην Ήπειρο με την προσωνυμία Αγυιάς, ως προστάτης της αγυιάς, δηλαδή του δρόμου. Στην περιοχή της Αγοράς των Γιτάνων, δίπλα στη μεγάλη δωρική στοά, ένας ορθογώνιος χώρος ταυτίστηκε από την ανασκαφέα ως ιερό του Απόλλωνα Αγυιά. Σύμβολο του θεού είναι μικροί λίθινοι οβελίσκοι που πολλές φορές τοποθετούνταν κατά μήκος των οδών. Στα Γίτανα έχουν βρεθεί τμήματα από τέτοιους οβελίσκους.

Θα σταθώ δίπλα σου Φιλίστα...

Εντός του σπιτιού η Φιλίστα ασχολείται κυρίως με το νοικοκυριό, την προετοιμασία του φαγητού, το γνέσιμο και την υφαντική αλλά και τη διαχείριση της οικογενειακής περιουσίας. Απαραίτητοι για τη διεκπεραίωση των αναγκών του σπιτιού ήταν οι δούλοι, οι οποίοι αποτελούσαν μέρος της κινητής περιουσίας της οικογένειας. Οι κύριοι και οι κυρίες του οίκου είχαν πλήρη κυριότητα, καθώς ήταν υπεύθυνοι για την αγοραπωλησία των ιδίων και των παιδιών τους, τα οποία ανήκαν και αυτά στην περιουσία του σπιτιού. Οικιακοί δούλοι, συνδεδεμένοι με τη ζωή του οίκου, ανέπτυσαν συχνά στενή σχέση με τους ιδιοκτήτες τους, γεγονός που μπορούσε να τους οδηγήσει στην πολυπόθητη ελευθερία τους, όπως στην περίπτωση της ιστορίας μας.

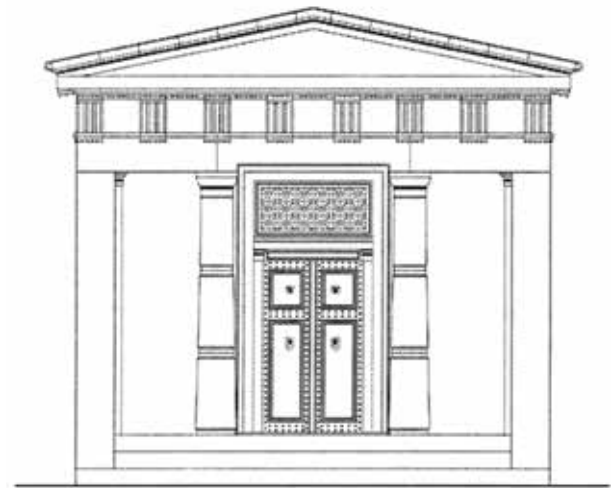
Θέλω αυτόν τον μικρό αμφορέα με το αστέρι στη λαβή...

Χάρη στον πλωτό ποταμό, που εξασφάλιζε στην πόλη άμεση πρόσβαση στη θάλασσα, τα Γίτανα είχαν εμπορικές συναλλαγές με όλο τον αρχαίο ελληνικό κόσμο, καθώς και με την ιταλική χερσόνησο. Ενσφράγιστες λαβές αμφορέων και νομίσματα άλλων πόλεων που βρέθηκαν στις ανασκαφές μας πληροφορούν για εισαγωγές κρασιού, λαδιού και σιτηρών και άλλων πρώτων υλών από την Κέρκυρα, την Ιταλία, τη Ρόδο, τη Θάσο, την Κνίδο, τη Λευκάδα, την Κόρινθο, την Αθήνα, τη Μακεδονία. Τα γειτονικά νησιά Κέρκυρα και Λευκάδα είχαν κεραμικό εργαστήριο παραγωγής αμφορέων, που σφραγίζονταν στις λαβές με χαρακτηριστικά σύμβολα. Το αστέρι είναι ένα από τα σύμβολα των κερκυραϊκών αμφορέων.

Ω, αγαπημένη θεά, φύλαξέ μας από κάθε κακό...

Ο ναός της Παρθένου ανήκει στον τύπο του απλού δίστυλου ναού εν παραστάσι, με δύο κίονες δωρικού ρυθμού ανάμεσα στους τοίχους της εισόδου. Διέθετε σηκό (κυρίως ναό) και πρόναο, καθώς και βωμό στην ανατολική πλευρά.

Τα κινητά ευρήματα μαρτυρούν λατρείες που σχετίζονται με το πέρασμα από την παιδική ηλικία στον κόσμο των ενηλίκων. Η λατρευόμενη θεότητα ταυτίστηκε χάρη σε ένα μικρό γυναικείο αγαλματίδιο που βρέθηκε εκεί. Στη βάση του αγαλματιδίου βρίσκεται χαραγμένη η επιγραφή

Πρόταση αναπαράστασης του ναού της Παρθένου

Παρθένω Φιλ[...]-[...κ]ατά ὄραμα, δηλαδή η Φίλα ή η Φιλώ αφιερώνει αυτό το άγαλμα στην Παρθένο έπειτα από όνειρο που είδε. Το συγκεκριμένο αντικείμενο, που εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηγουμενίτσας (αριθ. ευρ. ΘΕ 2944, ενότητα: Ιερά και λατρείες), ενσωματώθηκε στην εικονογραφημένη ιστορία.

Ο σημερινός θίασος από την Αμβρακία...

Στα ελληνιστικά χρόνια, οι άνθρωποι του θεάτρου (υποκριτές, χορευτές, μουσικοί, σκευοποιοί, ιματιομίσθες, ποιητές, χοροδιδάσκαλοι κ.ά.) άρχισαν σταδιακά να οργανώνονται σε περιοδεύοντες θιάσους που έπαιζαν επαναλήψεις ή διασκευές παλαιότερων έργων και από τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. σε επαγγελματικές οργανώσεις, τις συντεχνίες ή «κοινά περί τον Διόνυσον τεχνιτών». Η Αμβρακία υπήρξε πόλη με σημαντική θεατρική παράδοση, όπως αποκαλύπτει η μνεία καλλιτεχνών από την πόλη σε σωζόμενους καταλόγους των τεχνιτών του Διονύσου. Αναφέρονται τα ονόματα Αμβρακιωτών κωμικών ποιητών (Δαμότιμος Τίμωνος, Επίτιμος, Φίλων Στράτωνος), υποκριτών και χορευτών (Ηρακλείδης Λύκου), τραγικών υποκριτών, κιθαρωδών (Ξενοκράτης) και αυλητών (Νικοκλής), οι οποίοι ξεχώρισαν σε σημαντικές γιορτές όπως τα Αμφικτυονικά Σωτήρια των Δελφών στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. και παρουσίασαν τα έργα τους στην Αθήνα και τη Δήλο.

...και χειροκροτούσαν τους υποκριτές που έπαιζαν στο λογείο...

Από τους σημαντικότερες συντελεστές μιας αρχαίας θεατρικής παράστασης ήταν οι υποκριτές, αρχικά ερασιτέχνες, οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου εξελίχθηκαν σε επαγγελματίες. Η ανάγκη για έργα με σύνθετη δραματική πλοκή, οδήγησε σταδιακά στην αύξηση του αριθμού των υποκριτών από έναν σε τρεις (πρωταγωνιστής, δευτεραγωνιστής, τριταγωνιστής). Όταν η υπόθεση του έργου απαιτούσε την εμφάνιση περισσότερων προσώπων στο λογείο, βουβά πρόσωπα και κομπάρσοι σε δευτερεύοντες ρόλους (δούλοι, παραμάνες, στρατιώτες, παιδιά κ.α.) συμπλήρωναν τους υποκριτές (παραχορήγημα). Οι υποκριτές, όλοι άνδρες, ενσάρκωναν κατά τη διάρκεια της παράστασης πολλούς διαφορετικούς ρόλους, ανδρικούς και γυναικείους, με αποτέλεσμα να πρέπει να αλλάζουν συχνά στα παρασκήνια με το τέλος μιας σκηνής και να προσαρμόζουν το σώμα και τη φωνή τους στις ανάγκες των χαρακτήρων. Ο αυστηρός κανόνας

των τριών υποκριτών τηρήθηκε κυρίως στην πρώτη φάση της τραγωδίας και στο σατυρικό δράμα, ενώ στην κωμωδία και τα υπόλοιπα είδη του 4ου και 3ου αι. π.Χ.

ο περιορισμός αυτός ήταν πιο χαλαρός, επιτρέποντας μέχρι και τέσσερις έως επτά υποκριτές. Οι υποκριτές είχαν μεγάλη αναγνώριση και λάμβαναν έπαθλα ή εξασφάλιζαν προνόμια από την πόλη.

Η θεατρική σκευή, κοστούμια και προσωπεία, διευκόλυνε τη μεταμόρφωση των υποκριτών και κατασκευαζόταν από τον σκευοποιό. Πληροφορίες αντλούμε από την αγγειογραφία, από μικρά αγαλματίδια και διακοσμητικά προσωπεία αλλά και από το έργο του Ιούλιου Πολυδεύκη Ονομαστικόν, που γράφτηκε τον 2ο αι. μ.Χ.

Πήλινα ειδώλια που απεικονίζουν θεατρικά προσωπεία από τη συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηγουμενίτσας

Τα κοστούμια των υποκριτών στην τραγωδία και το σατυρικό δράμα μοιράζονταν κοινά χαρακτηριστικά. Για τις ανάγκες των ρόλων οι υποκριτές φορούσαν μακρύ χιτώνα με μανίκια και ιμάτιο, που τους προσέδιδε ηρωικό χαρακτήρα, με διάκοσμο, χρώματα και πτυχώσεις ανάλογα την οικονομική, κοινωνική και συναισθηματική κατάσταση των χαρακτήρων ή την εθνική καταγωγή τους. Χαρακτήρες που έπρεπε να κινούνται γρήγορα φορούσαν πιο κοντό χιτώνα. Οι κωμικοί υποκριτές αρχικά ντύνονταν με μια ολόσωμη στενή φόρμα στο χρώμα του δέρματος -ανοιχτόχρωμο ή λευκό για τις γυναίκες- με παραγεμίσματα στην κοιλιακή χώρα και την περιοχή των γλουτών (σωμάτιον). Στους ανδρικούς ρόλους εμφανίζονταν με χιτώνες ή πανωφόρια, κοντά ή μακριά, ανάλογα τον ρόλο τους, με ένα φαλλικό τμήμα να προεξέχει συχνά κωμικά. Όταν υποδύονταν γυναικείους ρόλους, φορούσαν μακρύ χιτώνα και ιμάτιο, ενώ την αμφίεση συμπλήρωναν ο στηθόδεσμος, το δίχτυ των μαλλιών ή ο κεφαλόδεσμος. Αργότερα το θεατρικό κοστούμι ταυτίστηκε με τα απλά ενδύματα που φορούσαν οι άνθρωποι στην καθημερινότητά τους ή την ώρα της δουλειάς.

Το προσωπείο κατασκευαζόταν από λινό ύφασμα, έπαιρνε σχήμα μέσω μήτρας και επικαλυπτόταν στη συνέχεια με λεπτή στρώση γύψου πάνω στο οποίο ζωγραφίζονταν τα χαρακτηριστικά του προσώπου, όπως το χρώμα της επιδερμίδας, τα χείλη, τα φρύδια και οι ρυτίδες. Στη θέση των ματιών και του στόματος υπήρχαν ανοίγματα, που επέτρεπαν

στους υποκριτές να βλέπουν και να ακούγονται. Στην τραγωδία τα προσωπεία ήταν σοβαρά, θλιμμένα και ιδεαλιστικά καθώς επρόκειτο για μυθικά και ιστορικά πρόσωπα, ενώ στην κωμωδία από την άλλη ήταν παραμορφωμένα με έντονες κωμικές εκφράσεις και γενικευμένα χαρακτηριστικά. Στο σατυρικό δράμα αντιστοιχούσαν σε μυθικά πορτραίτα και Σατύρους.

...και τα τραγούδια του χορού στην ορχήστρα

Ο χορός και οι μουσικοί συμπλήρωναν τους βασικούς συντελεστές μίας παράστασης. Τα μέλη του χορού, μία ομάδα ανδρών, σε ανδρικούς ή γυναικίους ρόλους, φορούσαν όλοι τα ίδια προσωπεία και θεατρικά κοστούμια, απαγγέλλοντας, τραγουδώντας και χορεύοντας συγχρονισμένα στην ορχήστρα, με εξαίρεση τον χορό στην κωμωδία και το σατυρικό δράμα που δημιουργούσε μία θορυβώδη και χαοτική ατμόσφαιρα, ενισχύοντας τον κωμικό χαρακτήρα των έργων. Ο χορός αντιπροσώπευε ένα ανώνυμο πλήθος, συνήθως γερόντων, γυναικών, νεαρών ανδρών, ή ακολούθων του Διονύσου στο σατυρικό δράμα, ζώνων και προσωποποιημένων εννοιών με επικεφαλής στη διάταξη και τον ρυθμό τον κορυφαίο του χορού. Συμμετείχε στη δράση με κινήσεις, τραγούδια και διάλογο με τους υποκριτές και με σχολιασμό των σκηνών, συνήθως στη μετάβαση μεταξύ των επεισοδίων.

Την απαγγελία των υποκριτών και τα τραγούδια του χορού συνόδευε η μελωδία των μουσικών. Όμοια με τους υποκριτές και τους ποιητές, απολάμβαναν μεγάλη δόξα, τιμές και στεφανικές και χρηματικές απολαβές, με τους γνωστότερους να παίζουν σε σπουδαίες θρησκευτικές γιορτές και αυλές βασιλέων της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης. Από τα μουσικά όργανα στο αρχαίο δράμα χρησιμοποιήθηκε κυρίως ο αυλός, το κατεξοχήν διονυσιακό όργανο, με οξύ δυνατό ήχο και διαπεραστικό άκουσμα. Ο αυλητής έμπαινε στην ορχήστρα μαζί με τον χορό και παρέμενε εκεί μέχρι το τέλος του έργου. Οι αυλητές συχνά φορούσαν τη φορβεία, έναν ιμάντα γύρω από το στόμα που έδενε με κορδόνια, ο οποίος βοηθούσε στην ένταση του φυσήματος και ξεκούραζε τις παρειές του αυλητή. Άλλα μουσικά όργανα με περιορισμένη χρήση ήταν η λύρα και η κιθάρα. Όταν αξιοποιούνταν κρουστά όργανα, επέλεγαν το τύμπανο και τα κρόταλα.

Οστέινος αυλός από τη συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηγουμενίτσας

Ποια η βούληση του Δία;

Κατά τις ανασκαφές στο ιερό της Δωδώνης έχουν βρεθεί περισσότερα από 2.500 ενεπίγραφα χρηστήρια ελάσματα. Πρόκειται για λεπτά φύλλα μολύβδου πάνω στα οποία οι προσκυνητές του αρχαιότερου ελληνικού μαντείου χάραζαν τις ερωτήσεις τους, τις οποίες απηύθυναν προς τον Δία Νάιο και τη Διώνη και σπανιότερα στη Θέμιδα. Οι επιγραφές καλύπτουν ένα διάστημα τεσσάρων αιώνων, από τον 6ο έως τον 2ο αι. π.Χ. και είναι γραμμένες σε ποικίλα αλφάβητα και διαλέκτους. Ένας μικρός αριθμός αφορά ζητήματα δημόσιου περιεχομένου, είναι δηλαδή ερωτήσεις που απευθύνουν προς το μαντείο πόλεις, έθνη ή άλλοι πολιτικοί σχηματισμοί. Η συντριπτική πλειονότητα των ελασμάτων, ωστόσο, περιλαμβάνει ερωτήσεις μεμονωμένων ατόμων, γυναικών και ανδρών, για ζητήματα και αγωνίες που απασχολούν διαχρονικά τους ανθρώπους και αφορούν την οικογένεια, την υγεία, την απελευθέρωση δούλων κ.α.

Στην εικονογραφημένη ιστορία η Φιλίστα επισκέπτεται το μαντείο για να απευθύνει ερώτημα σχετικά με την απελευθέρωση της δούλης της Μέλισσας. Στα ενεπίγραφα χρηστήρια ελάσματα της Δωδώνης αναφέρεται το όνομα Φιλίστα. Για την εικονογράφηση της ιστορίας χρησιμοποιήθηκε ένα έλασμα του 4ου αι. π.Χ. από τη συλλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων (AMI 3452B), το οποίο αναγράφει το όνομα ΦΙΛΙΣΤΑ και μια δεύτερη αποσπασματικά σωζόμενη επιγραφή [- - -]Ε [..]ΘΑ

Φιλίστα ται Αντιμάχου γυναιξί εξ Αρρώνου εδόθη πολιτεία

Στην εικονογραφημένη ιστορία, η Φιλίστα αντικρίζει στημένη δίπλα στον ναό του Δία μια μικρή λίθινη ενεπίγραφη στήλη, όπου αναγράφεται το όνομα κάποιας συνονόματης με εκείνη γυναίκας. Το περιεχόμενο της επιγραφής εκλαμβάνεται ως θετικός οϊωνός για την υπόθεση της Μέλισσας.

Πρόκειται για ψήφισμα απονομής πολιτείας στη Φιλίστα, γυναίκα του Αντιμάχου, από την πόλη Άρρωνο, όταν στους Μολοσσούς βασιλεύε ο Νεοπόλεμος (370-368 π.Χ.). Μία γυναίκα έχει λάβει, ήδη στο α΄ μισό του 4ου αι. π.Χ., μια δημόσια τιμή που συνήθως παραχωρείται σε άνδρες. Ο λόγος που αποδόθηκε πολιτεία στη Φιλίστα δεν είναι γνωστός. Διάφορες ερμηνευτικές προσεγγίσεις έχουν προτείνει το ενδεχόμενο μιας ξένης νύφης που λαμβάνει το δικαίωμα του πολίτη ή μια ευεργεσία της τιμώμενης προς την πόλη. Πιο πρόσφατα υποστηρίχθηκε ότι η απονομή πολιτείας ήταν μια απαραίτητη διαδικασία για να γίνει μια γυναίκα, εν προκειμένω η Φιλίστα, ιέρεια στο ιερό της Δωδώνης, εκδοχή που υιοθετείται στην εικονογραφημένη ιστορία μας. Η συγκεκριμένη επιγραφή, η οποία εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων (αριθ. ευρ. AMI 3710), συμπληρώνει την εικόνα που σκιαγραφούν οι απελευθερωτικές επιγραφές στα θέατρα του Βουθρωτού και των Γιτάνων, για την ιδιαίτερη θέση της γυναίκας στην Ήπειρο.

Στο θέατρο...

Το έργο που παρουσιάζει ο θίασος από την Αμβρακία είναι «ο Δύσκολος ή Μισάνθρωπος» του Μενάνδρου. Στα ελληνιστικά χρόνια, το είδος που γνώρισε τη μεγαλύτερη άνθηση ήταν η Νέα Κωμωδία, με έργα που εμπνέονται από την καθημερινή ζωή: οικογενειακές υποθέσεις, έρωτες, φτώχια, κυνήγι του χρήματος, ίντριγκες, παρεξηγήσεις και πλάνες με ιδιαίτερη έμφαση στην αποτύπωση των ανθρώπινων χαρακτήρων της εποχής. Οι κωμικοί ποιητές αδιαφορούν για την πολιτική σκηνή και επικεντρώνονται στις συμπεριφορές, τα παθήματα και την ψυχολογία των πρωταγωνιστών, οι οποίοι είναι κοινοί θνητοί, άμυαλοι νέοι και άτυχες κοπέλες, πανέξυπνες εταίρες, τσιγκούνηδες και δύστροποι γέροι, δούλοι και φλύαροι μάγειροι ή φαντασμένοι στρατιωτικοί.

Ο Δύσκολος του Μενάνδρου, του σημαντικότερου ίσως εκπροσώπου της Νέας Κωμωδίας, γράφτηκε σε εποχή πρωιμότερη από το χρονικό πλαίσιο που διαδραματίζεται η ιστορία, ωστόσο η Νέα Κωμωδία ήταν ακόμη ιδιαίτερα δημοφιλής εκείνη την περίοδο. Περιστρέφεται γύρω από τις προσπάθειες και τα παθήματα ενός νέου να κερδίσει την εύνοια του δύστροπου και μισάνθρωπου πατέρα της νεαρής κοπέλας με την οποία είναι ερωτευμένος. Ματαιόδοξοι μάγειρες, δόλιοι ή τίμιοι δούλοι, αφελείς τροφοί είναι μερικά πρόσωπα της κωμωδίας που μαζί με τον αγροίκο Κνήμωνα προκαλούν το γέλιο στους θεατές.

Υποδεχθείτε μας ειρηνικά...

Ως χρόνος της αφήγησης επιλέχθηκαν τα χρόνια πριν από την έναρξη του Γ' Μακεδονικού πολέμου (171-168 π.Χ.), που όπως είναι γνωστό κατέληξε στην ήττα του μακεδόνα βασιλιά Περσέα στην Πύδνα και στην οριστική κατάκτηση της Ηπείρου από τους Ρωμαίους. Σύμφωνα με τον ιστορικό Τίτο Λίβιο (42.38.1), οι Ρωμαίοι απεσταλμένοι Μάρκιος και Ατίλιος έφτασαν στα Γίτανα της Ηπείρου, συγκάλεσαν συνέλευση των Ηπειρωτών και ζήτησαν την υποστήριξή τους εναντίον των Μακεδόνων. Η συνέλευση θεωρείται ότι έγινε στο θέατρο και λήφθηκε η απόφαση για την αποστολή 400 ανδρών για τον ρωμαϊκό στρατό. Το συγκεκριμένο ιστορικό επεισόδιο συνδέεται τόσο με το αρχαίο θέατρο όπου θεωρείται ότι έγινε η συνέλευση, όσο και με τη διαδικασία της απελευθέρωσης δούλων και ενσωματώνεται στην αφήγηση.

Στο Πρυτανείο...

Το Πρυτανείο ήταν ένα από τα σημαντικότερα δημόσια οικοδομήματα μιας αρχαίας πόλης, όπου σιτίζονταν οι άρχοντες και οι επίσημοι προσκεκλημένοι. Το Πρυτανείο των Γιτάνων βρισκόταν πολύ κοντά στο θέατρο. Στο ίδιο κτήριο φυλασσόταν και το αρχείο των επίσημων αποφάσεων. Τα 3.000 περίπου πήλινα σφραγίσματα που βρέθηκαν στις ανασκαφές προορίζονταν για την επικύρωση των δημόσιων εγγράφων. Είναι μικρά κομμάτια νωπού πηλού που τοποθετούνταν επάνω στο σχοινί των τυλιγμένων παπύρων. Όταν το κτήριο καταστράφηκε από φωτιά, ο πηλός ψήθηκε και τα σφραγίσματα διασώθηκαν. Στην επιφάνειά τους απεικονίζονται θεοί, ήρωες και μυθικά όντα, ζώα, πτηνά και φυτά, κυρίως όμως ονόματα και σύμβολα Ηπειρωτικών εθνών (ΕΛΕΑΙΩΝ, ΘΕΣΠΡΩΤΩΝ, ΜΟΛΟΣΣΩΝ, ΧΑΟΝΩΝ), πολιτικών λειτουργιών και κρατών (ΒΟΥΛΑ, ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ), δημόσιων λειτουργών (ΑΓΟΡΑΝΟΜΟΣ, ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ, ΑΓΩΓΕΥΣ). Σε δεκατέσσερα τουλάχιστον σφραγίσματα αναγράφεται το όνομα της πόλης ΓΙΤΑΝΑ.

Αντιπροσωπευτικά σφραγίσματα παρουσιάζονται σε διάφορες ενότητες στην έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηγουμενίτσας, μεταξύ αυτών και το σφράγισμα με την επιγραφή ΓΙΤΑΝΑ που ενσωματώθηκε στην εικονογραφημένη ιστορία (αριθ. ευρ. ΣΦ 319, ενότητα: Γίτανα: η οργανωμένη πόλη).

Πριν την επίσκεψη – Προετοιμασία στην τάξη

Ο εκπαιδευτικός που επιθυμεί να λάβει μέρος στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Με τη Φιλίστα στο αρχαίο θέατρο Γιτάνων», αξιοποιώντας το έντυπο του δασκάλου, την εικονογραφημένη ιστορία και το επεξηγηματικό γλωσσάρι όρων που αυτή περιλαμβάνει, προετοιμάζει τους μαθητές του. Προτείνεται η ανάγνωση της ιστορίας ή και η προβολή της στην τάξη, εφόσον διατίθεται ο κατάλληλος εξοπλισμός, η οποία είναι διαθέσιμη και σαν ακουστικό βιβλίο.

Η ιστορία αποτελεί τον συνεκτικό κορμό του εκπαιδευτικού προγράμματος και γύρω από αυτήν έχει σχεδιαστεί το περιεχόμενό του. Οι μαθητές διαβάζοντας το κείμενο και παρατηρώντας και αναλύοντας την εικονογράφηση, θα έχουν μία πρώτη γνωριμία με το αρχαίο θέατρο και τα σημαντικότερα μνημεία του χώρου και παράλληλα θα προετοιμαστούν για τη δημιουργική συμμετοχή στις δραστηριότητες κατά την επίσκεψη.

Προαιρετικά ο εκπαιδευτικός, μετά από επικοινωνία με τους υπεύθυνους του προγράμματος, μπορεί να δανειστεί την ομότιπλη μουσειοσκευή που το συνοδεύει ως επιπλέον υποστηρικτικό υλικό για τον σχεδιασμό ενός εκπαιδευτικού σεναρίου που θα αφορά γενικότερα τη λειτουργία του αρχαίου θεάτρου και του θεατρικού δράματος. Επίσης, εφόσον υπάρχει η δυνατότητα, προτείνεται να προετοιμάσει ένα θεατρικό δρώμενο της επιλογής του, που θα παρουσιάσουν οι μαθητές την ημέρα της επίσκεψης στην ορχήστρα του αρχαίου θεάτρου. Για την υλοποίηση της θεατρικής δραστηριότητας, μπορεί να αξιοποιήσει μέρος του εξοπλισμού της μουσειοσκευής.

Μετά την επίσκεψη

Ιδιαίτερη αξία για την επίτευξη των στόχων του εκπαιδευτικού προγράμματος έχει να συνεχιστεί και να ολοκληρωθεί ο κύκλος της επίσκεψης με δραστηριότητες που δίνουν την ευκαιρία στους μαθητές να εμπεδώσουν ευχάριστα όλα όσα έμαθαν για το αρχαίο θέατρο, ενώ ταυτόχρονα κινητοποιούν τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη και την προσωπική τους έκφραση. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει τη συμμετοχή στο πρόγραμμα για περαιτέρω επέκταση του θέματος στο πλαίσιο μίας διαθεματικής προσέγγισης.

Ακολουθούν ενδεικτικές προτάσεις:

- Φτιάξτε ένα μεγάλο κολλάζ για τον αρχαιολογικό χώρο με εικόνες, πληροφορίες, προσωπικές σκέψεις και ζωγραφιές
- Αναζητήστε πληροφορίες και καταγράψτε σε έναν χάρτη τις αρχαίες πόλεις της Ηπείρου που σώζονται θέατρα
- Ζωγραφίστε τα βασικά αρχιτεκτονικά μέρη ενός αρχαίου θεάτρου (σκηνή, ορχήστρα, κοίλο – κερκίδες, εδώλια, διάζωμα, κλίμακες, πάροδοι) με τη βοήθεια γεωμετρικών σχημάτων
- Κατασκευάστε μια μικρογραφία ενός αρχαίου θεάτρου από πλαστελίνη ή πηλό
- Σχεδιάστε ένα πολυτροπικό κείμενο (πρόσκληση, αφίσα) για μία εκδήλωση στο αρχαίο θέατρο
- Σχεδιάστε ένα πολυτροπικό κείμενο (κόμικ) με το χρονικό της απελευθέρωσης της Μέλισσας
- Γράψτε ένα διαφορετικό τέλος για την εικονογραφημένη ιστορία
- Συγκεντρώστε φωτογραφίες από βιβλία, περιοδικά αλλά και εικόνες από το διαδίκτυο για αγγεία με απεικονίσεις σκηνών από την καθημερινότητα της γυναίκας στην αρχαία Ελλάδα ή με απεικονίσεις σκηνών από αρχαίες κωμωδίες και τραγωδίες
- Οργανώστε εικαστικό εργαστήρι κατασκευής θεατρικών προσωπείων από χαρτόνι κανσόν ή πηλό
- Γράψτε το σενάριο μιας φανταστικής ιστορίας που εκτυλίσσεται στο αρχαίο θέατρο Γιτάνων ή δραματοποιήστε την εικονογραφημένη ιστορία
- Καταγράψτε τις καινούριες λέξεις που μάθατε και δημιουργήστε ένα μικρό αρχαιολογικό λεξικό με όρους που αφορούν το αρχαίο θέατρο
- Φτιάξτε ένα μικρό λεύκωμα με τα επαγγέλματα του θεάτρου
- Γυρίστε ένα σποτάκι με στόχο την ευαισθητοποίηση του κοινού σε ζητήματα ισότητας των φύλων ή άλλα κοινωνικά ζητήματα που αναδεικνύονται στην ιστορία, όπως η μετανάστευση, η προστασία των μνημείων κλπ.

Επιπλέον, ο εκπαιδευτικός στην τάξη αλλά και οι μαθητές στον ελεύθερο χρόνο τους μπορούν να προσεγγίσουν την ιστορία με ευχάριστο και παιγνιώδη τρόπο μέσα από τρεις ψηφιακές εφαρμογές που είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηγουμενίτσας (http://igoumenitsamuseum.gr/view_edprogram/9/29/141/me-ti-filista-sto-arhaio-theatro-gitanwn): Η Φιλίστα και η Μέλισσα στα ίχνη του δράστη, ένα παιχνίδι μυστηρίου στα αρχαία Γίτανα και δύο παιχνίδια παρατηρητικότητας και μνήμης.

Βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για τη δημιουργία του εκπαιδευτικού προγράμματος

Ν. Γαλανίδου, L.H. Dommasnes (επιμ.), *Μιλώντας στα παιδιά για το παρελθόν. Μία διεπιστημονική προσέγγιση*, Αθήνα 2012.

Σ. Δάκαρης, *Θεσπρωτία* (Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις 15), Αθήνα 1972.

Σ. Δάκαρης, Ι. Βοκοτοπούλου, Α. Φ. Χρηστίδης, *Τα χρηστήρια ελάσματα της Δωδώνης των ανασκαφών Δ. Ευαγγελίδη*, τόμ. 1-2, Αθήνα 2013.

Κ. Ζάχος (επιμ.), *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2018.

Δ. Καλεσοπούλου, *Μάθηση μέσω των αντικειμένων: τα χαρακτηριστικά της και η εφαρμογή της στο χώρο του μουσείου και του σχολείου*, στο *Ανοιχτό Σχολείο 82*, Αθήνα 2002, 12-18.

Αικ. Κάντα-Κίτσου, (επιμ.), *Γίτανα Θεσπρωτίας. Αρχαιολογικός Οδηγός*, Αθήνα 2008.

Αικ. Κάντα-Κίτσου, Ο., Πάλλη, Ι. Αναγνώστου, *Αρχαιολογικό Μουσείο Ηγουμενίτσας, Ηγουμενίτσα* 2008.

Ά. Κοντογιάννη, *Μουσεία και Σχολεία, Δεινόσαυροι και αγγεία*, Αθήνα 1995.

Θ. Λάζου, Αντ. Τζωρτζάτου, *Οι εκπαιδευτικές δράσεις της Εφορείας Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας 2014-2017: πολλαπλές αφορμές για επίσκεψη στο μουσείο*, στο *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα Νησιά του Ιονίου*, Ιωάννινα, 23-26 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα 2022, 441-451.

Μ. Μούλιου, *Μουσεία: πεδία για την κατανόηση του κόσμου*, στο *Τετράδια Μουσειολογίας 2*, Αθήνα 2005, 9-17.

Ε. Νάκου, *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*, Αθήνα 2001.

Ν. Νικονάνου, *Εκπαιδευτικά εργαλεία: έντυπο και υλικά*, στο Ν. Νικονάνου (επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*, Αθήνα 2015, 203-224.
www.openbook.gr/mouseiaki-mathisi-kai-empeiria-ston-21o-aiwna/

Γ. Πλιάκου, Β. Λάμπρου, Αντ. Τζωρτζάτου, *Το θέατρο των Γιτάνων*, Ιωάννινα 2022.

Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, *Το θέατρο των Γιτάνων (προκαταρκτική έρευνα)*, στο Κ. Σουέρεφ (επιμ.), *Αρχαία Θέατρα της Ηπείρου*, Αθήνα 2012, 109-115.

Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, *Γίτανα*, στο Ι. Π. Χουλιάρης, Γ. Θ. Πλιάκου (επιμ.), *Θεσπρωτία Ι*, Ιωάννινα 2019, 177-190.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Διεύθυνση Μουσείων, *Αρχαίο θέατρο στον κύκλο του χρόνου*, <http://ancienttheater.culture.gr/>

P. Cabanes, La structure familiale dans le cadre sociale et économique de l'Épire antique, στο C. Antonetti (επιμ.), *Lo spazio ionico e le comunità della Grecia nord- occidentale. Territorio, società, istituzioni*, Pisa 2010, 327-339.

P. Cabanes, Les inscriptions du théâtre de Bouthrôtos, στο *Actes du colloque sur l'esclavage, Besançon 2-3 mai 1972*, Presses Universitaires de Franche-Comté, Besançon 1974, 105-209.

P. Cabanes, F. Drini, *Corpus des inscriptions grecques d'Illyrie méridionale et d'Épire 2.2. Inscriptions de Bouthrôtos* (Études épigraphiques, 2), Athènes 2007.

N.G.L. Hammond, *Epirus. The Geography, the ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and adjacent areas*, Oxford 1967.

E.A. Meyer, *The Inscriptions of Dodona and a new History of Molossia*, Stuttgart 2013.

E.A. Meyer, Two Grants of Politeia and the Molossians at Dodona, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 180, 2012, 205-216.

E.A. Meyer, Slavery and paramone in the Dodona lamellae, στο Κ. Σουέρεφ (επιμ.), *Δωδώνη. Οι ερωτήσεις των χρησμών. Νέες προσεγγίσεις στα χρηστήρια ελάσματα*, Ιωάννινα 2017, 151-158.

R. Zelnick-Abramovitz, *Not Wholly Free. The Concept of Manumission and the Status of Manumitted Slaves in the Ancient Greek World* (Mnemosyne Supplements, Vol. 266), Brill, Leiden 2005.

Ύστερα από αιώνες η παράσταση συνεχίζεται...

